

Devrin Edebiyatçılarının II. Meşrutiyet'in İlânı Hakkındaki Duygu ve Düşünceleri*

Ömer ÇAKIR**

ÖZET

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilân edilmesi siyasî, fikrî, edebî ve daha birçok açıdan bir dönüm noktası olmuştur. O sebeple böyle bir gelişmenin Türk tarihindeki önemi büyüktür. Acaba bu önemli gelişmeyi devrin edebiyatçıları nasıl karşılamışlar; II. Meşrutiyet'in ilânı hakkında ne gibi duygu ve düşünceler ifade etmişlerdir? Aslında bu merak ilânın daha ilk yıldönümünde giderilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Zira, Musavver Muhit mecmuası bu hususta devrin şair ve yazarları arasında bir soruşturma yapmıştır. Yazımızda bu soruşturmadan hareketle devrin edebiyatçılarının II. Meşrutiyet'in ilânı ile ilgili duygu ve düşünceleri ele alınmıştır.

Anahtar kelimler: II. Meşrutiyet, Edebiyat, II. Meşrutiyet devri edebiyatçıları.

Feelings And Thoughts of Writers of Its Periods About The Proclamation of Second Constitution

ABSTRACT

Anouncing the Second Constitutional Monarchy in 1908 started many new movements in different areas such as politics, intellectual and literature. This study examines the opinions of poets and writers of the period about this important revolutionary movement. One of the journals of the period, Musavver Muhit, makes interviews with famous poets and writers of the period. In this paper, we will use these interviews for learning their opinions about the Second Constitutional Monarchy.

Key words: The Second Constitutional Monarchy, literature, writers and poets of the Second Constitutional Monarchy period.

Giriş

II. Meşrutiyet'in ilânı (1908) siyasî ve sosyal açıdan olduğu gibi Türk edebiyatı tarihi için de çok önemli bir dönüm noktasıdır. Zira, 1901'den sonra iyice durgunlaşan edebî hayat II. Meşrutiyet'in ilânı ile yeniden canlanmış; bu çerçevede çok sayıda gazete ve dergi çıkarılmış, başta Fecr-i Âtî (1909-1911) olmak üzere zaman içinde birçok edebî

* Bu yazı, IRCICA tarafından 7-10 Mayıs 2008 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen 100. Yılında II. Meşrutiyet adlı uluslar arası sempozyumda "Devrin Edebiyatçılarının II. Meşrutiyet'in İlânı Hakkındaki Duygu ve Düşünceleri" adıyla sunulan tebliğe bazı ilaveler ile metinde küçük değişiklikler yapılarak hazırlanmıştır.

** Yrd.Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniv., Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
ocakir2000@yahoo.com

topluluk teşekkül etmiş,¹ ortaya çıkan fikir akımları ile edebiyat arasında sıkı bir ilişki oluşmuş, savaşların da etkisi ile millî yönelişler artmış ve nihâyet Türk edebiyatında “Millî Edebiyat Akımı” (1911-1923) doğmuştur. Dolayısıyla, II. Meşrutiyet'in ilânı edebiyat tarihimiz için son derece önemlidir. İşte bu sebeptendir ki, Tanzimat sonrası başlayan “Yeni Türk Edebiyatı”, kendi içinde bir tasnife tâbi tutulurken bunlardan birini 1908-1923 arası dönem oluşturur. Söz konusu döneme de genel kabul ile “II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı” adı verilmektedir.²

Edebî açıdan böylesine önemli olan II. Meşrutiyet'in ilânı, aslında resmî olarak Tanzimat'la (1839) başlayıp İslahat Fermanı (1856) ve I. Meşrutiyet'in ilânı (1876) ile devam eden siyasî alandaki Batılılaşma sürecinin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Ancak II. Meşrutiyet'in ilânı söz konusu üç gelişmeden biraz farklı olur. Zira, özellikle Tanzimat ve I. Meşrutiyet'in ilân edileceği az çok önceden bilinmekte iken II. Meşrutiyet'in ilânı adeta birdenbire gerçekleşir. Çünkü hemen hiç kimse Padişah Sultan II. Abdülhamid'den böyle bir adım beklememektedir. Bunu belki de en iyi anlatan Ahmed Hikmet (Müftüoğlu)'ün bir hikâyesinde kahraman aracılığı ile söylediği şu sözler olsa gerektir: “...Evet, gökler çöker, dağları ezer, denizler kabarr, yıldızları söndürür; güneşle ay çarpışır nurdan, alevden güllerleriyle dünyayı alt üst eder. Bunlar hep olur... Lâkin Abdülhamid Türklere hüriyetlerini îade etmez. Herkesin gözlerinde okunan meâl-i istibdad, bu idi.”³

Dolayısıyla, Servet-i Fünûn dergisinin sahibi Ahmed İhsan'ın hatıraları⁴ okunduğunda fark edileceği üzere, II. Meşrutiyet'in ilânı muhataplarını biraz hazırlıksız yakalamıştır denilebilir. Bu noktada devrin edebiyatçıları ilânın ilk günü bu pek de beklenmedik gelişmeyi acaba nasıl karşıladılar ve neler hissettiler elbette merak konusudur. Aslında devrin matbuatına bakıldığında bu merakın II. Meşrutiyet'in ilânının birinci yıl dönümünde giderilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü, Musavver Muhit mecmuası yetkilileri, bu bağlamda bir soruşturma yapmış ve devrin önde gelen şair ve yazarlarına “*Meşrutiyetin memleketimizde ilân edildiği ilk güne âit hissiyat*”larını⁵ sormuş; gelen cevaplardan oluşan bir de özel sayı hazırlamıştır. Bu soruşturmaya Recâizâde Mahmut Ekrem'den Hamdullah Suphi'ye, Ahmed Haşim'den Ahmed Mithat Efendi'ye kadar çok sayıda edebiyatçı cevap vermiştir. Dolayısıyla, bu cevaplardan edebiyatçılarımızın ilk güne dair hissiyatlarının ne olduğunu, bu çerçevede neler düşündüklerini okumak mümkündür. Bunun yanında Mâliye Nâzırı Mehmed Câvid gibi bazı siyasî şahsiyetlerin düşünceleri de alınmıştır. O sebeple mecmuadaki yazılar okunduğunda bazı edebî ve siyasî şahsiyetlerin konu ile ilgili duygu ve düşünceleri öğrenilebilmektedir. Aşağıdaki yazıda önce söz konusu özel sayı hakkında bilgi verilmiş daha sonra da bu soruşturmada hareketle devrin edebiyatçılarının II. Meşrutiyet'in ilânını nasıl karşıladıkları irdelenmeye çalışılmıştır.

¹ Geniş bilgi için bkz. Öztürk Emiroğlu, *Türkiye'de Edebiyat Toplulukları*, Akçağ Yay., 2.bsk., Ank., 2003, s. 63-102.

² Bkz. İsmail Çetişli, Nurullah Çetin, Abide Doğan, Âlim Gür, Şenol Demir, Cengiz Karataş, *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Akçağ Yay., Ank., 2007.

³ Ahmed Hikmet, “10 Temmuz ve Şark”, *Musavver Muhit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 402.

⁴ Ahmed İhsan, *Matbuat Hatıralarım*, (Haz. Alpay Kabacalı), İletişim Yay., 1. bks., İst., 1993.

⁵ *Musavver Muhit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 429.

A. II. Meşrutiyet'in İlânı ile İlgili Duygu ve Düşünceler

Musavver Muhit, II. Meşrutiyet'in ilânını müteakib yayın hayatına başlayan dergilerden biridir. Bazı kütüphanelerimizde bulunan nüshalarından anlaşıldığı kadarıyla 23 Teşrin-i evvel 1324 ile 30 Temmuz 1325 tarihleri arasında otuz dokuz sayı yayımlanmıştır. Söz konusu yayın organı kendisini “her hafta Perşembe günleri neşrolunur, siyasî, edebî, ilmî, felsefî mecmua” şeklinde tanımlamaktadır.⁶ İmtiyaz sahibi ve müdürü Faik Sabri (Duran), edebî müdür ise şair Celâl Sâhir (Erozan)'dir.

Bizim bu yazıda kaynak olarak kullandığımız nüsha, 10 Temmuz 1325 tarihinde 36 ve 37. sayının bir arada neşredildiği Musavver Muhit'in özel sayısıdır. Bu bağlamda derginin son sayfasında “İfade-i Mahsus” başlığı altında okurlara şu açıklama yapılmıştır: “*Osmanlıların 'ıyd-ı ekberi olan bu yevm-i mübeccel şerefine 36 ve 37 numaralı nüshalarımızı bugün bir arada olarak neşrettiğimizden gelecek hafta gazetemiz neşredilmeyecek öbür perşembeden itibaren kemâ- fi's-sâbık[eskisi gibi] neşriyata devam olunacaktır.*”⁷

Bu açıklama notundan da anlaşılacağı üzere Musavver Muhit, söz konusu sayıyı “büyük gün”, “yüceltilmiş gün”, o yıllarda hemen hemen ortak bir kabul “bir tarih-i muazzez”⁸, bir ‘ıyd-ı millî”, olarak değerlendirilen II. Meşrutiyet'in ilân edildiği 10 Temmuz gününü birinci yılında “tazim için”⁹ hazırlamıştır.

Derginin “Senenin İcmâl-i Siyasîsi” başlıklı imzasız takdim yazısından öğrendiğimize göre, aradan geçen bir yıllık zaman içinde Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhâkı ve Bulgaristan'ın bağımsızlık ilânı Meşrutiyet'in ilânı ile oluşan neşeyi kaçırmıştır. O sebeple büyük ümitler beslenen Kanûn-ı Esâsî'nin yeniden ilânının birinci yıl kutlamaları kapsamında; “ittihad ve imtizac-ı anâsıra her şeyden ziyade ehemmiyet” verilmeye çalışıldığı, bu çerçevede heyetler teşkil edildiği, her tarafta nutuklar söylendiği, konferanslar verildiği ifade edilmektedir. Zira “ ‘ıyd-ı millînin son zamanlarda halkın duçar olduğu asabiyete nihayet vereceği” ümit edilmektedir. Anlaşılan II. Meşrutiyet'in ilânının birinci yıldönümünün bir millî bayram havası içinde kutlanması, kutlamaların büyük bir coşku içinde mümkün olduğunca geniş katılımla gerçekleştirilmeye çalışılması “livâ-i hürriyet altında anâsır-ı muhtelifenin ittihad ve imtizacı ümidi”nden kaynaklanmaktadır.¹⁰ İşte, Musavver Muhit yazı heyetinin hazırladığı bu sayı da zikredilen amaç ve faaliyetlerin bir parçası olarak görülebilir.

Yine dergiden öğrendiğimize göre, özel sayı için “Osmanlı milletinin en muhterem dimağlarının millet tarih-i necâtına ait tahassüsâtı”¹¹ öğrenilmeye çalışılmış ve bu bağlamda bir mektupla muhataptan “Meşrutiyetin memleketimizde ilân edildiği ilk güne âit hissiyatı”nı yazması istenmiştir. Gelen cevapların muhatabını göz önüne aldığımızda talep mektuplarının Celâl Sâhir tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır.

Dergi sayfalarına bakıldığında soruşturmaya –çoğunun fotoğraflarına da yer verilen- şu isimlerin cevap verdiği görülmektedir: Rezaizâde Mahmud Ekrem, Ahmed Midhat Efendi, Mehmet Rauf, Ahmed Samim, Ahmed Haşim, Tahsin Nahit, Hüseyin Cahid, Ahmed Hikmet, Yakub Kadri, Fazıl Ahmed, Celâl Sâhir, Şahabeddin Süleyman,

⁶ Harun Duman, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu*, C.1, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yay., Ank., 2000, s. 619.

⁷ “İhtâr-ı Mahsûs”, *Musavver Muhit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 442.

⁸ İzzet Melih, “Gençler”, *Musavver Muhit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 439.

⁹ İzzet Melih, *a.g.m.*, s.439.

¹⁰ “Senenin İcmâl-i Siyasîsi”, *Musavver Muhit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 386-388.

¹¹ “On Temmuz Tahassüsâtı”, *Musavver Muhit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 390.

Hamdullah Subhi, Raif Necdet, İzzet Melih, İbrahim Alaaddin, Nigar binti Osman, Jülide Sâhir, Ali Fahri, Sinop Mebusu Doktor Rıza Nur, Selanikli Abdi Tevfik, Süleyman Bahri, Ziyaeddin Bedi, Bedi Nuri, Faik Sabri,; Tarihçi Ahmed Refik, Bestekar Rauf Yekta, Aktör Burhaneddin, Mâliye Nâzırı Mehmed Câvid, Tokat Sancağı Mebusu Hattatzâde İsmail Paşa, Defter-i Hakanî Nâzırı Mahmud Esad. Bu zevâta ilâve olarak bir de İran Sefiri Mirza Rıza Dâniş.

Yukarıdaki isimlerden de anlaşılacağı üzere soruşturmaya cevap verenler arasında Recaizâde Mahmud Ekrem ve Ahmed Midhat gibi Tanzimat dönemi; Mehmed Rauf, Hüseyin Cahid gibi Servet-i Fünûn mensubu; Yakub Kadri, Hamdullah Subhi ve Tahsin Nâhid gibi Fecr-i Âtî'nin içinde yer alacak olan edebiyatçılar bulunmaktadır. Dolayısıyla bu tablo, başlıkta belirttiğimiz “devrin edebiyatçıları” ifadesi için az çok bir fotoğraf ortaya koyması bakımından önemli olsa gerektir. Buna ilâve olarak görüş beyan edenler içinde müzisyen, aktör, tarihçi ve devlet adamlarının da bulunması konu ile ilgili devrin hissiyatını yansıtmaya yönüyle ayrı bir öneme sahiptir diye düşünüyoruz. Ayrıca, içlerinde iki hanım yazarın olması da dikkati çekmektedir.

Gelen cevaplara hacim açısından baktığımızda kimisinin bir cümle, kimisinin bir paragraf bazılarının da uzun bir makale halinde olduğu görülmektedir. Şekil açısından ise bazı sanatçılar duygularını manzum, ekserisi ise mensur bir surette dile getirmişlerdir. Sadece Recaizâde Ekrem manzum mensur karışık bir metin kaleme almıştır.

Metinleri tür yönüyle incelediğimizde ise bir soruşturmaya verilecek cevabî mektup suretinin dışında hikâye, şiir, hatıra, mensur şiir veya makale türünde eserlerle karşılaşmak mümkündür. Zira, Ahmed Midhat'ın “İnkılab” başlıklı yazısı tam bir makale niteliğinde iken Doktor Rıza Nur konu ile ilgili bir hatırasını paylaşmıştır.¹² Ahmed Hikmet, duygu ve düşüncelerini kısa hikâye formunda kaleme almış olup söyleyeceklerini de sözünü emanet ettiği kahraman vasıtasıyla dile getirmiştir.¹³ Yakub Kadri¹⁴ ile Fazıl Ahmed'in¹⁵ cevapları mensur şiir niteliğindedir. Nigar binti Osman, nam-ı diğer Nigar Hanım da duygularını “10 Temmuz”¹⁶ alt başlıklı şiirinde dile getirmiştir. Ahmed Haşim ise kendisine yöneltilen soruyu kısa bir mektupla¹⁷ cevaplamıştır. Dolayısıyla, cevabî metinlerin şekil ve türünde bir çeşitlilikten söz edilebilir.

Metinlerin bazısının sonunda bulunan tarihleri göz önüne aldığımızda cevapların ya bir ay önceden ya da dergi basılmadan kısa bir süre önce yazıldığı anlaşılmaktadır. Mesela, Tahsin Nahid'in cevabı 7 Temmuz 1325 tarihini taşıırken Aktör Burhaneddin'in cevabının altında “20 Haziran 1325” tarihi yazılıdır. Bu durumda Celâl Sâhir'in mektubunu en az bir ay önceden gönderdiği düşünülebilir.

İçerik yönüyle incelediğimizde ise cevapları tek tek vermek yerine bir tasnife tabi tutmak daha yararlı olacaktır. Bu noktada Tahsin Nahid'in cevabı diğer metinlerin içerik ve kompozisyonuna dair bir ipucu vermesi bakımından oldukça yararlıdır. Zira

¹² Doktor Rıza Nur, “Kloroform Rüyası”, *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 421-426.

¹³ Ahmed Hikmet, “10 Temmuz ve Şark”, *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s.

¹⁴ Yakub Kadri, “10 Temmuz”, *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 440-441.

¹⁵ Fazıl Ahmed, “Zehir Katreleri”, *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s.441-442.

¹⁶ Nigar binti Osman, “Vatan”, *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 429.

¹⁷ *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 429-430.

Tahsin Nahid, II. Meşrutiyet'in ilânını "galebe-i milliye" olarak nitelendirdikten sonra "10 Temmuz"un kendisinde "üç devre-i tahassüs geçirdi"ğini, bunları; "evvela korku", sonra tereddüd, daha sonra da "bî-pâyan bir meserret" şeklinde yaşadığını belirtmekte ve kısaca şöyle açıklamaktadır: "Üçüncü ordu kahramanları üzerine İzmir livâsından asker sevk edildiği zaman büyük bir havf devresi geçirmiş, gazetelerde Meclis-i Mebusan'ın küşâdı için bir ilân-ı resmî görünce Abdülhamid'in bir bile-i şeytanatkârânesi zan ederek mütereddid kalmış, ve galebe-i millet tabakkuk ettiği zaman da öyle pâyansız bir meserrete dalmışım ki bu mestîden ancak 31 Mart'ta kulağımın yanından ıslık çalarak geçen kurşunlar beni uyandırabilirdi."¹⁸

İşte diğer cevaplar okunduğunda da genellikle bu üç duygu ve düşüncenin hâkim olduğu söylenebilir. O sebeple devrin edebiyatçılarının II. Meşrutiyet'in ilânı ile ilgili duygu ve düşüncelerini şu başlıklar altında tasnif etmek mümkündür: 1. Hayret ve Tereddüt, 2. İlk Güne Ait Hissiyat yahut 10 Temmuz'un Anlamı 3. Büyük Bir Sevinç ve Tezahürü. 4. II. Meşrutiyet'e Dönük Hayaller ve Beklentiler.

1. Hayret ve Tereddüt

Denilebilir ki hemen her cevaba sirâyet eden hâkim duygu ve düşünce Kânûn-ı Esâsî'nin yeniden ilânına ilişkin haber karşısında büyük bir hayret ve tereddüdün yaşanmış olmasıdır. Zira, pek çok cevapta bu habere ilk anda inanılmadığı ifade edilmiştir. Çünkü yazımızın girişinde de belirtildiği üzere padişah'tan hemen hiç kimse böyle bir adım beklememektedir. Bunu o günlerde İstanbul'da, Avrupa'da veya sürgünde olanların, kısaca hepsinin cevabında okumak mümkündür.

Mesela, Recaizde Mahmud Ekrem bu hususta şunları söyler:

"Gazetelerin (...) şurasına burasına göz gezdiriyordum.

Hayret!..

Bunların hiç yakıştıramayan, hiç hatıra gelmeyen bir tarafında 'Kânûn-ı Esâsî'nin iâde buyurulduğuna ve Meclis-i Mebusan'ın küşâdı için intihabâta başlanmak üzere vilayete umûmen icrâ-yı tebligat olduğuna dair bir tebliğ-i resmî okudum. Gözlerime inanamıyor, rüya gördüğüme zâhib oluyor, fıkrayı tekrar ale't-tekrar cehren[yüksek sesle, açıktan] okudukça her defasında 'ya bana garib bir hal vaki oldu, veyahud bunda bir yanlışlık var' diyordum."¹⁹

Devrin önde gelen şair ve yazarlarından Şahabeddin Süleyman'ın cevabında da benzer korku, hayret ve tereddüd okunmaktadır: "Kanûn-ı Esâsî'nin burada resmen ilânı 11 Temmuz'dur. Haydarpaşa Vapurı'nda bulunuyordum. Elimde o zamanın (...) gazetelerinden biri bulunuyordu. (...) Vapurda herkeste bir tereddüd, bir havf, bir kararsızlık vardı. Bir heyet-i ictimâiyede bu gibi hâlet-i rûhiye sükûtile, sükût-ı garib ile, çehrelerdeki tesirât ile kemen kendini ihsas eder. Tebligât-ı resmîye sütununda Kanûn-ı Esâsî'nin tekrar ilân olduğunu gördüğüm zaman inanamadım, aldandığımı zannettim... Korkuyordum... Acaba bu gazete yanlış yazmasın dedim. Bir başkasını aldım... Onda da öyle..."

Beklenmeyen, yahut uzak zannedilen bir saadet karşısında bulunmaktan mütevellid bir hayretle, mabdûdiyât-ı tefekkürle bulunduğum yerde donmuş, çivilenmiş gibi kaldım. Etrafımdaki çehrelerde de aynı hal vardı. Herkes ma'yûb bir şeyden bahsediyormuş gibi... Tamdiklarına o satırları gizli, itinakâr bir surette gösteriyordu."²⁰

¹⁸ Musavver Mubit, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s.400.

¹⁹ Recaizade [Mahmud] Ekrem, "Ne Düşünüyor, Ne Hissediyordum", Musavver Mubit, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 394.

²⁰ Şahabeddin Süleyman, "Tahassüsâtım", Musavver Mubit, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s.431-432.

Faik Sabri, Meşrutiyet ilân edildiğinde Avrupa'da bulunanlardan biridir. Onun verdiği cevaptan o gün ilânın Avrupa'da yaşayanlarca da tereddütle karşılandığı anlaşılmaktadır. Zira, Faik Sabri, "Geçen Sene Bugün" başlıklı yazısında şöyle der: "Tan Gazetesi'nde "İstanbul'dan bir telgraf, Sultan Hamid'in meşrutiyeti bahş(!) ettiğini yazıyordu. Başka hiç tafsilat yok. İnanamadık... Meşrutiyeti vermek Hamid için canını vermek ile bir oluşuna nazaran bu habere katiyen inanamadık. Bunu o ana kadar Avrupa gazetelerinin bir gün neşr ederek ertesi gün tezkib ettiği yalan veya yanlış haberler gibi telakki ediyorduk."²¹

Öte yandan, Sultan II. Abdülhamid zamanında İstanbul dışına Osmanlı coğrafyasının değişik yerlerine sürgüne gönderilmiş olanlarda da benzer tereddüdlere yaşandığını göstermesi bakımından Ali Fahri'nin cevabı dikkat çekicidir.

Kendi ifadesiyle "hicran-ı vatan, hicran-ı evlad ü ıyâl, hicran-ı ihvan ve âşinadan elemeler, ıztırlar çekerek" Mısır'da on üç sene sürgün hayatı yaşamış olan Ali Fahri, ümitsizliğini şöyle dile getirir. "On üç sene... bu on üç senenin her birinde belki her gününde ne kadar, ya Rabbi ne kadar maktel-i ümid vardı. Ümid... Zavallı, ben o kadar seninle yaşamış, o kadar seninle yaşamaktan kuvvet bulmuştum ki senin bu feci' ölümlerinin ortasında, artık senden de korkuyordum. Kimsesiz, yetim bir hayat... ve, hiç ümitsiz!.. Bu ne kadar acı oluyordu, ya Rabbi!..."²²

"10 Temmuz 1324 de bunların içinde, böyle mahbûr ve harab geçti. Ertesi gün aldığım telgraf bütünü hayatımda ilk ve en büyük bir saadetin, en inanılmaz bir vak'anın mübeshşiri bir şey ki.. inanmadım..."

Otur bu kadar senedir yalnız zevk ve cenneti için bu mübarek vatanı harab, yüzler ve binlerce vatandaşı, erbâb-ı iffet ve hamiyeti dıçar-ı kahr ve azâb eden bir müstebid-i mâderzad, vatanın ve vatandaşların hak-ı tabii'leri olan hürriyeti verebilir miydi? Vermeye mecbur kaldığı anda intihar etmeliydi. Kâbil değil Abdülhamid bunu yapmaz, kâbil değil!... diyordum."²³

Haberin bir kadın kalbinde oluşturduğu duygu ve düşünceleri ise Jülide Sâhir şöyle dile getirir:

"Bir gün zevcem elinde bir İkdam Gazetesi koşarak yanıma geldi. Titreyen bir sesle mijde dedi, kurtulduk. Artık kurtulduk... Bir taraftan elindeki gazetenin ilk sahifesinde bir bir gösteriyordu. Ben hiç gazeteye bakmadan ondan izahat bekliyordum. İçinde şiddetli bir iltima'-ı saadet hissettiğim gözlerine bakıyordum. Ağzına bakıyordum. Kanûn-ı Esâsî tatbik olunacak, diye ilave etti. Yüreğim göğsümden bir keş gibi çırpındı, gözlerim güneşe bakmışım gibi yandı, sulandı. Fikrim münnevver ve mesud başka bir âleme nâzır yüksek bir buluta uçtu."²⁴

Gelişmeleri diğer insanlara göre daha yakından takip eden gazetecilerde de ciddi bir tereddüdün olduğunu göstermesi bakımından devrin gazeteci ve edebiyatçılarından Ahmed Samim'in cevabını da aşağıya alıyoruz ki şu satırlar devrin insanının bu konudaki ümitle ümitsizlik arasında gidip gelen ruh halini yansıtıyor olsa gerektir: "Rumeli'de daha Nisan ibtidalarında başlayan hareket-i abrarânenen burada günü gününe haber almak mümkün oluyordu. İstanbul'un o korkak, muhteriz, cebin ağzlarında kulaktan kulağa mırıldanan, fısıldanan rivâyetler, Avrupa gazetelerinde gittikçe mütezâyid bir dikkat ve ehemmiyetle

²¹ Faik Sabri, "Geçen Sene Bugün", *Musavver Mubüt*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 438.

²² Ali Fahri, "10 Temmuz 1324 ve 10 Temmuz 1325", *Musavver Mubüt*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s.427.

²³ Ali Fahri, "10 Temmuz 1324 ve 10 Temmuz 1325", *Musavver Mubüt*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s.428; Ali Fahri'nin "mahbes ve gurbet hatıraları"na ilişkin ayrıca bkz. *Ehlab-ı Sıyah*, Mahbes ve Gurbet Hatıraları, Matbaa-i Bahriye, İst., 1908, 163s.

²⁴ Jülide Sâhir, "Ne mi Hissettim?", *Musavver Mubüt*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s.439.

kabul ve telâkki edilen haberler.. Telgraflar senelerden beri beklenen bu 'yü-ı necâtin bize her gün yeni bir peyâm-ı hulûlünü tebşîr ediyordu...

Bütün sevinç, heyecan, ümitlerle geçen bu bir iki ay içinde ne korkular çektim, ne me'yûs ve meş'ûm günler geçirdim!.. Mâzîyi düşündükçe zihnimde öyle hâin, öyle elim ihtimaller, cesâret-siken tereddütler, şüpheler hücum ediyordu ki bu teşebbüslerin bu defa da nâlân ve bî-nasîb kalmasından titrer idim.”²⁵

2. İlk Güne Ait Hissiyat yahut 10 Temmuz'un Anlamı

Yukarıdaki alıntılardan da anlaşılacağı üzere, meşrutiyetin ilânı hususunda güçlü bir beklenti yoktur, öyle ki son gelişmeler doğrultusunda gazetecilerde dahi ciddi bir ümitsizlik hakimdir. Ancak nihayet bütün bu korku, endişe ve tereddütleri boşa çıkarıncasına Sultan II. Abdülhamid, Kânûn-ı Esâsî'yi yeniden ilân eder ve böylece Osmanlı devletinde II. Meşrutiyet dönemi başlamış olur. Bu noktada ilânın ilk gününe ilişkin adlandırma, tarif ve tanımlamalar devrin aydınlarının duygu ve düşüncelerini yansıtmaları bakımından son derece mühimdir. O sebeple cevaplardaki dikkat çekici ikinci hususun şu anahtar sözcük ve kavramlar olduğu söylenebilir.

Recaizâde Ekrem, 10 Temmuz'u “Osmanlıların mehd-i zâde-i hürriyeti, matla'-ı âfitâb-ı saâdet ve selâmeti”²⁶olarak nitelendirirken Ahmed Samim, “istibdadın yevm-i memâtı”²⁷ İzzet Melih, “bir tarih-i muazzez” bir “id-i millî”²⁸ şeklinde tanımlar. Bu düşüncenin bir benzeri Raif Necdet'in şu cümlesinde görülmektedir: “*Bu gün yalnız Müslümanların bayramı, veya gayr-i müslimlerin yortusu değil, bütün Osmanlılığın büyük ve mukaddes bir 'yü-ı millîsidir.*”²⁹

Mâliye Nâzırı Mehmed Cavid ise 10 Temmuz'u “hastanın halâs-ı dâimi”ye kavuştuğu gün olarak değerlendirir.³⁰ Ahmed Hikmet, gönlünden geçenleri hikâye kahramanına söyletmenin rahatlığı içinde olsa gerektir ki; “*Bugün yevm-i tufan, mîlad-ı İsa, hicret-i peygamber gibi ehemmiyeti kainata şâmil bir gündür*” dedikten sonra II.Meşrutiyet'in ilân edildiği gün ile İstanbul'un fethini karşılaştırır ve “*bugünün ehemmiyeti İstanbul'un fethinden fazladır*”der.³¹

Hüseyin Cahid, 10 Temmuz'u “iki cihetten mukaddes ve muhterem” bularak bunu şöyle açar: “*Bir kere, istibdadın mahv olarak hürriyetin ilân olduğu günü hatırlatıyor. Sâniyen, kalplerimizi lebrîz-i ümîd ederek çalışmak için bize yeni bir cesâret veriyor.*”³²

Hamdullah Subhi, her zamanki hitabet üslubu ile “*On Temmuz bence, geceyi gündüzden ayıran bir şafak, hicranı visâle kalb eden bir yevm-i telâkî[kıyâmet günü]dir. O gün beşimiz menfalarımızdan avdet ettik. O gün Osmanlı bayrağının hilâli kanlar içinde, batan bir hilâl değil, gülgün bir ufke-i ümîd üstüne doğan bir hilâl-i 'yü bir hilâl-i sabah idi. On Temmuz'da mahkeme-i vicdan insanîyet karşısında ayaklarında zincirler, asırlardan beri dilsiz, duygusuz bir*

²⁵ *Musaver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 398-399.

²⁶ Recaizade [Mahmud] Ekrem, “Ne Düşünüyor, Ne Hissediyordum”, *Musaver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 394.

²⁷ *Musaver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 398.

²⁸ İzzet Melih, “Gençler”, *Musaver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 439.

²⁹ *Musaver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s.410.

³⁰ *Musaver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 401.

³¹ Ahmed Hikmet, “10 Temmuz ve Şark”, *Musaver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 403.

³² *Musaver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 401.

mücrim sıfatıyla bekleyen Türkler îade-i nâmus etti. On Temmuz hürriyetlerin en büyüğü ve en hakîkisi olan hürriyet-i vicdâna doğru attığımız ilk adımdır"³³der.

Ahmed Haşim de 10 Temmuz'u bir millî bayram günü olarak nitelendirenlerden olup o güne ilişkin duygu ve düşüncesini bir benzetme ile şöyle ifade eder:

"Efendim,

Meşrutiyetin memleketimizde ilân edildiği ilke güne ait hissiyatımı soruyorsunuz. Sualiniz vâki' olmadan bu hususta duyduklarımın meselâ sizinkilerden başka olabileceğini düşünmemiştim. Dehlizlerden ziyâyâ çıkan bir cemaatin hissiyatı efrâdına göre ihtilafa uğrayabilir mi? Hiç zannetmiyorum. Bir sene meçhul ve karlı yollarda dolaştıktan nâ-gehân[ansızın], Karadeniz'in mâi çizgisini bir tepenin arkasından görerek umûmî bir sayha ile 'Deniz! Deniz!' diye bağırarak esâtirler gibi, biz de en büyüklerimizden en küçük ve en nâcişlerimize kadar On Temmuz güneşine karşı 'Yaşasın hürriyet!' diye bağırarak; o dakikada istediğimiz ve duyduğumuz bu, ve yalnız bundan ibaret idi. On Temmuz herkesin bir hissettigi bir gün olduğu için bir 'ıyd-ı millîdir.'"³⁴

Yakub Kadri, o güne ilişkin hissiyatını, bir hasta ve öksüz çocuğun rüyası ile özdeşleştirerek mensur şiir tarzında kaleme aldığı "On Temmuz" adlı yazısında şöyle dile getirir: "Bir sabah tatlı bir yaz sabahıydı. Fecrin ilk penbe ziyâlarıyla beraber, bu merîz ve mecrub öksüz çocuğun yanına ana tebessümlü bir penbe peri yaklaştı, ona sıcak samimi kollarını uzattı, eğildi, onun humma içinde yanan başını teselliyetkâr, şifâbahş ilâhî bir buse ile öptü; ve o alız harab vücudu göğsüne çekerek onu şimdiye kadar işitmediği billur bir sesle daima ubuvvet, müsâvât, adâlet, hürriyet kelimeleriyle başlayan sibr-âmîz, behîstî bir ninni ile salladı.(...) Çocuk bu rüyadan gözleri kamaşmış, rubu büyümüş ve yaraları şifa bulmuş bir halde uyandı kendini bâlâ bir ana tebessümüyle okşayan penbe perinin yüzüne baktı: Onun altında altın hurûfla yazılmış şu kelimeler vardır: On Temmuz"³⁵

Bütün bu cevaplar göstermektedir ki, "10 Temmuz" yani II.Meşrutiyet'in ilân edildiği gün millî bir bayram günü olarak değerlendirilmekte ve büyük bir sevinç dile getirilmektedir. Bu noktada "Acaba bu sevinç nasıl dışa vuruldu ve bu hususta neler ifade edildi?" diye merak ettiğimizde bazı cevaplarda buna dair bilgiler de buluyoruz.

3. Büyük Bir Sevinç ve Tezahürü

Kânûn-ı Esâsî'nin ilânına dair haberler önce kısa bir süre korku, hayret ve tereddüt yaşatsa da akabinde büyük bir sevinçe sebep olmuştur. Zira, bunu yine devrin edebiyatçılarının verdiği cevaplardan öğrenmek mümkündür. Mesela, Recaizade Mahmut Ekrem, gazete haberinin şokunu üzerinden attıktan sonra kendi ifadesiyle sokağa fırlar:

*"İkindiye doğru sokağa fırladım. Bütün insanların hareket ve evzâmı, çebrelerinin hâlini tetkike koyuldum. Herkeste meraklı bir durgunluk sakın bir tecessüs halî. Gizli konuşmalar, fısıltılar... Nihâyet hakîkat anlaşılmişti. Kanûn-ı Esâsî -başâ!- îade buyurulmamış (...) darb-ı dest-i hamâset ve hamîyyetle cebren ve kabren geri alınmış, zavalhî milleti otuz bu kadar seneden beri zebûn ve nâlân eden zincir-i esaret parçalanmış; hürriyet, adalet, ubuvvet, müsâvât, bu erkân-ı erbaa-i selâmet ve saadet vatan ve millete temin olunmuş! Ooh! Rabbim, ne büyüksün!..."*³⁶

³³ Musaver Mubît, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 407.

³⁴ Musaver Mubît, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s.429-430.

³⁵ Musaver Mubît, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 440-441

³⁶ Recaizade Mahmud Ekrem, "Ne Düşünüyor, Ne Hissediordum", Musaver Mubît, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. .394.

Ahmed Samim (1884-1910), verdiği cevapta “istibdadın yevm-i memâtna ait” düşüncelerini geleceğe bırakarak “yalnız o günkü, o dakikaya, o geceye aid” duygularımı kısaca söyleyeyim: “Çılgınlığa benzer bir sevinç, bir sıtma, bir humma... adeta bir cinnet, cinnet-i sürür!..” dedikten sonra sözlerini şöyle sürdürür: “... Bir gün sonra gazetelerde o ma'bûd, murdar ilân görüldü. Te'sîs-i celîl-i pâdişahî olan Kanûn-ı Esâsî nihâyet iâdeten bahş olunuyordu”. O sabaktan sonra artık bir serseri, çılgın gibi hep sokaklarda dolaştım. Koştum, bağırđım, haykırdım.. Nerede bir nümâyiş varsa bayrağımla ben de orada idim.. Diyebilirim ki burada 11 Temmuz'u takib eden büyük bayramlarda balkın süruru ve saâdetinden en büyük hisse-i iştirâki ben aldım. Her gün, her gece, elde bir bayrak, nümâyişçilerle beraber koşuyordum, bütün İstanbul'u dolaştım... Biraz evvel söylediğim gibi bu adetâ bir sıtma, bir humma.. bir cinnet idi...”³⁷

Mehmed Akif, bu cinnet hâlini alan sevinç gösterilerini sonraki yıllarda Süleymaniye Kürsüsü'nde mizah ve hicivle karışık bir dille şöyle tasvir edecektir:

*Bir de İstanbul'a geldim ki: bütün çarşı, pazar
Naradan çalkanyor! Öyle ya... Hürriyet var!
Galeyan geldi mi, mantık savuşurmuş... Doğru:
Vardı aklından o gün her kimi gördümse zoru.
Kimse farkında değil, anlaşılan, yaptığının;
Kafalar tütsüülü hülya ile, gözler kızgın;
Sanki zincirdekiler hep boşanıp zincirden,
Yıkvermiş de tumarhaneyi çıkmış birden!
Zurnalar şebirin abâlisini takmış peşine;
Yedisinden tutarak tâ dayanın yetmişine!
Eli bayraklı alaylar yürüyor dört keçeli;
En ağır başlısının bir zili eksik, belli!
Ötüyor her taşın üstünde birer dilli düdük.
Dinliyor kaplamış etrafını yüzlerce hödük!³⁸*

Hamdullah Subhi de o güne ilişkin farklı bir sevinç tablosunu anlatarak şöyle der: “O günün verdiği ihtisasâtın en belîğ timsalini bir Ermeni rahibinin toprakları öperek gösterdiği aşk-ı vatan-perveride bulabilirsiniz. Onun dizleri üstünde çökerek yerlere sürdüğü cebini, dudakları bizî baştan başa memdûd u müselles secdelerle topraklara kapanan bir hiss-i buşû ve şükranın bir şekl-i maddîsidir.”³⁹

II.Meşrutiyet'in ilânını “İnkılab-ı muazzama” olarak nitelendiren Raif Necdet, Sultan II.Abdülhamid döneminde vatani teşkil eden bütün unsurların, her unsorda bütün mesleklerin istibdadın “zarabât-ı kahr-ânesi altında ezildiği”ni, “hurda-haş oldu”ğunu, “bütün hey'et-i müctemia-i Osmaniye'nin inledi”ğini, “dergeh-ı izmihlâlli buldu”ğunu iddia ederek cevabını söyle sürdürür: “Şimdi pek tabii değil midir ki otuz üç senelik âlâm ve ıztırâbatta müşterek olan bir vatan evladları izhâr-ı şevk ve heyecanda müttehid ve hem-âbenk olsun.

Bu gün yalnız Müslümanların bayramı, veya gayr-i Müslimlerin yortusu değil, bütün Osmanlıların büyük ve mukaddes bir 'ıyd-ı millîsidir.

³⁷ Musaver Mubit, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s.398-399.

³⁸ Mehmed Akif, *Safabat*, (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ), İz Yay., İst., 1991, s.163-164.

³⁹ Musaver Mubit, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s.407.

Bugün Osmanlı kalpleri aynı darabât-ı heyecan ve saadette çarpıyor.... Bu mesut heyecan-ı âbenkedar-ı millî öyle bir hevâ-yı feyzâ feyz-i ittihadın esirleridir ki hayat-ı vatana kuvvet, sıbhat, şetâret bahş ediyor..."⁴⁰

Şu sözler de Sultan II.Abdülhamid döneminde iyice bunalan ve başka ülkelere göç etmeyi düşünen ve fakat bunu bir türlü gerçekleştiremeyen Servet-i Fünun sanatçılarından Mehmed Rauf'a ait:

*"Evvelden hayatımla bugünkü hayatımı düşünüp mukayese ettikçe, bana öyle geliyor ki, evvelden yaşamıyordum, ancak bugün hayattan müstefid oluyordum; ve yalnız benim için değil, millet için de aynı hâl vâki."*⁴¹

Sevincin akislerini Nigar binti Osman'ın "Vatan" adlı şiirinin şu mısralarında da okumak mümkündür.

*Geçti o geçen devre-i menbûs u hevât,
Mahv oldu o reng-i şeb-i mağmûm-ı şitâî*

*Takdîs ederek devre-i hürriyeti candan
İmarına hasr eyleyelim vakt-i azîzi*⁴²

Bu bölümü, Fecr-i Âti şairlerinden Müfid Ratib'in şu kısa ve diğer cevaplardan kısmen farklı iki cümlesi ile bitirelim: *"Geçen Temmuz'da şayan-ı tekrar bir şey hissetmedim. Tabassüsâtım tabassüsât-ı umûmiyyeye iştirakten ibarettir."*⁴³

4. II Meşrutiyet'e Dönük Beklentiler ve Hayaller

Musavver Muhit'in soruşturması her ne kadar ilk güne dair duyguların öğrenilmesine dönük olsa da aradan bir yıl geçmiş olmasının tesiri ile olsa gerektir; gelen cevaplarda kısa ve uzun vadede Meşrutiyet'ten beklentilere dair duygu ve düşünceleri de okumak mümkündür. Bunlar "hâl"ın yanında bir tarafı ile geçmişe bir tarafı ile de geleceğe dönük duygu ve düşünceler de içermektedir.

Mesela, Hamdullah Subhi, maziye uzanarak; *"On Temmuzda bütün tarib-i askerimiz ufuklarımızda canlanıyor, Kosovalar, Niğbolular, Mobaclar, Prevezeler Kanje, Silistre, daba bir çok bir çok muhârebeler gurûr-ı mâzî arasında yükselerek taşarak çıkıyor, niğâb-ı hürmet ve aşkımlarımız karşısında mutantan bayraklarıyla yayılan eğri kılıçlarıyla âhû gözülü âteşin bakışlı atlarıyla akın akın geçiyordu"* der.⁴⁴

Mesela Faik Sabri'nin geçen bir yıl için yorumu şöyledir: *"Bugün aradan bir sene geçmiş bulunuyor. Büyük düşmanın sükkâtından beri bir devre-i sükkûn ve itidale giren inkılabımızın birinci yaprağını çevirdik. Bu bir senede ne emeller ne sevinçler, ne kararlar gördük. Bu bir senede mütereddid bir hatve attık. Adeta yeni yürümeye başladık, nevzâd-ı meşrutiyet ilk adımlarını atıyor. Yeni doğan daba yaşına yeni giren bir çocuktan da bundan ziyadesi beklenemezdi. Tabii ikinci senesinde daba ziyâde yürüyecek üçüncü ve dördüncüde ilh[ülâ âhir] meşyi[yürüme] daba ziyade intizam keşb edecek."*⁴⁵

Ahmed Midhat Efendi, geçen bir yılı da göz önüne alarak soğukkanlı bir şekilde "İnkılab"ı yorumlamaya çalışır. Aradan bir sene geçmesine rağmen "İnkılab ne yaptı?"

⁴⁰ Musavver Muhit, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 410.

⁴¹ Musavver Muhit, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 398.

⁴² Nigar binti Osman, "Vatan", Musavver Muhit, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 429.

⁴³ Musavver Muhit, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 439.

⁴⁴ Musavver Muhit, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 407.

⁴⁵ Faik Sabri, "Geçen Sene Bugün", Musavver Muhit, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 439.

Meşrutiyet'in neye faydası oldu?" diyenleri inkılâbın büyüklüğünü anlamamakla suçlayan yazar, bir sene zarfında büyük bir değişiklik beklemenin doğru olmadığını, zira yüz senedir değişmekte olan milletlerde bile tam anlamıyla arzu edilen değişikliklerin gerçekleşmediğini, değişimlerin "bir lüzum, bir münasebet üzerine vukua geleceğini" ve zamanla özel teşebbüs zihniyetinin gelişeceğini söyler ki, bunlar aynı zamanda yazarın II. Meşrutiyet'ten beklentilerini de ifade etse gerektir: "... en evvel fikirler tahavvül edecek. Meşrutiyet bize her şeyi yapacak, inkılab her şeyi yolunca koyacak tarzındaki zanlar dahi münkalib olacak. İnkılab mevânî'i mahv ve izâle edeceği ve meşrutiyet her mesâiyi mevânî' ve mezâhimden kurtarıp kanûn ve nizâmı dairesinde serbest bırakacağı itikadı husûle gelecek. Milyonlarca nüfus-ı millet birkaç yüz tenbel ve ten-perveri mesud ve bahıyyar etmeye mecburdur fikri münkalib olacak. Herkes mesudiyeti mesâî-i mahsûsasında arayacak ve bulacak azm ü cezm-i faalânesi meydan alacak. Üç beş yüz kuruş maaş ile hükümet dairelerinde dolaşmak bir maişet-i abrarâne addolunmayıp teşebbüsât-ı şahsiye ile bunların birkaç mislini kazanmak asıl maişet-i abrarâne addolunacağı hüküm edilecek."⁴⁶

Mehmed Rauf da zaman içinde Meşrutiyet'in mesut günler getireceğini ümit ederek şöyle der: "... feyz-i hürriyet yani hayat o kadar cûş u hurûş içinde ki bu atâlet ve meskeneti pek yakında gâyet sübhûletle def ve ref edeceğiz" ve "hayatın bütün şa'şaa ve haşmetleriyle mesud olacağız."⁴⁷

İnkılaba dair büyük umutlar besleyen yazarlardan biri de Ahmed Hikmet'tir. Ancak Ahmed Hikmet'in şu satırları Ahmed Midhat Efendi'nin soğukkanlı ve analitik yaklaşımından bir hayli uzaktır:

"On Temmuz'un feyzi yalnız memalik-i Osmanîyeye, yalnız otuz milyon Osmanlıya aid olmayacaktır. Bundan sonra, sıra ile, Asya bizi takip edecek, Afrika bizi takip edecektir" (...) "İngiltere Avrupa'nın mürebbi-i meşrutiyeti olduğu gibi Türkiye dahi Asya ve Afrika'nın muallim-i hürriyeti olacaktır". Kahramana söyletmekle birlikte yazarın II. Meşrutiyet'in ilânı ile birlikte ileriye dönük –belki de yazarla beraber bir devrin- hayallerini/tahminlerini yansıtmaları bakımından şu uzun alıntıyı yapmakta fayda görüyoruz: "Bütün Asya ile Afrika'nın kısm-ı şimâlisî elli seneye kalmaz, Avrupa ve Amerika'nın karşısına tarz-ı cedîd eslihasıyla çıkacak; ve işte o zaman bu dört kıta arasında bir uzun harb... Bir harb-i iktisadî zühur edecektir.

O topraklar içinde, kumlar arasında mahrum, ve sefil yaşayan bu iki kıta abalîsinin "yerlerde süriinme zamanı geçecek, ve kâmetleri göklere doğru yükselcektir." Bu sırada dört yüz milyon İslâm vahdet-i vicdan ve vahdet-i iman ile ka'be-i hürriyet ve terakkekiye tevcih-i âmâl edeceklerdir. Üsküdar'dan Pekin'e gitmek, İstanbul'dan Londra'ya seyahat gibi hayatın bir neşesi sayılacaktır.

İşte "Resne" tepelerinden fırlayan sayha-i hürriyet Himalaya dağlarını sarsarak "Çad" gölünde fırtınalar çıkarıp "Nehr-i Nil" in menbaini değiştirecektir."⁴⁸

Selanikli Abdi Tefvîk'in geleceğe dönük hayalinde ise Meşrutiyet'in ilelebet yaşayacağı, bunun da milletin parlak süngüleri ile sağlanacağı vardır:

"Sen ey hatt-ı zerrîn ile yazılacak 10 Temmuz'da alınan hürriyet sen bizlere ümid-i fevkalâde bahşederek Selanik'te dünyaya geldin ve artık "yaşasın" dualarımız arasında sen

⁴⁶ Ahmed Midhat, "İnkılab", *Musaver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 420.

⁴⁷ *Musaver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 398.

⁴⁸ Ahmet Hikmet, "10 Temmuz ve Şark", *Musaver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 403.

*müebbeden pâye-dâr olacaksın ve sana hor bakan gözler, milletin parlak süngüleriyle didiklenecek, didiklenecek didiklenecektir.*⁴⁹

Sonuç Yerine

Dile getirilen duygu ve düşüncelere baktığımızda soruşturmaya cevap veren hemen her sanatçı ve aydının Meşrutiyet'in tekrar ilânı durumunda memleketin kurtulacağını düşündüğü görülmektedir. Burada "kurtulmak" anahtar bir sözcüktür. Zira, 19. asrın sonuna doğru hem dış hem de iç güçler Osmanlı devletinin ölmek üzere olan bir "hasta adam" olduğunda hemfikirdir. Belki de bu yüzdendir; II. Meşrutiyet'in ilân edildiği güne ilişkin devrin edebiyatçılarının yapmış oldukları nitelermeler ve tanımlar "hastalık" ve "iyileşme" kelimeleri etrafında dönmektedir. Bu çerçevede ilân gününün "hastanın iyileştiği", "istibdadın ise öldüğü" gün şeklinde nitelendirilmesi dikkati çekmektedir. Hastalıktan kurtulma fikrinin fertten başlayarak, cemiyete ve devlete doğru bir yayılma istidadı gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu noktada 10 Temmuz'un devletin bütün unsurlarının buluşma noktası haline getirilmeye çalışıldığı "livâ-i hürriyet" altında toplanılmak istendiği görülmektedir. Bundan dolayıdır ki 10 Temmuz, ilânın birinci yıldönümünden itibaren hemen hemen Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar her yıl millî bir bayram anlayışı ile kutlanacaktır.

Öte yandan, cevabî metinlerde kendinden önceki dönemi tamamen karanlık olarak değerlendiren, toptan mahkûm eden bir anlayışın olduğu da açıktır. Ne var ki, bu siyasî ve ideolojik karakterli anlayış sonraki yıllarda adeta bir miras olarak nesilden nesle aktarılacaktır.

Son tahlilde gelen cevaplardan şu sonuçlara ulaşmak mümkündür:

1.Sultan II. Abdülhamid'in Kanûn-ı Esâsî'yi yeniden yürürlüğe koyacağına, dolayısıyla II. Meşrutiyet'in ilân edileceğine dair devrin edebiyatçılarında herhangi bir ümit ve beklentinin söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır.

2.Bu sebeptendir ki, genellikle gazete vasıtasıyla öğrenildiği anlaşılan II. Meşrutiyet'in ilânı karşısında ilk tepkiler kaygı ile karışık hayret ve tereddüt duygusu şeklinde kendini göstermiştir.

3.Haberin gerçek olup olmadığı konusundaki kısa süren şüpheden sonra gerçeklik karşısında büyük bir şaşkınlıkla beraber tarifsiz sevincin yaşandığı anlaşılmaktadır.

4.Kanûn-ı Esâsî'nin ilan edildiği 10 Temmuz gününe dair kullanılan "*vakt-i azîz*", "*bir tarih-i muazzaz*", "*saadet ve selâmet güneşinin doğduğu gün*" veya "*millî bayram günü*" gibi ifadeler söz konusu sevincin anahtar sözcükleri mahiyetindedir.

5.Cevaplarda devrin sanatçı ve edebiyatçılarının II. Meşrutiyet'in ilânı ile büyük hayallere daldıkları anlaşılmaktadır ki bahsedilen hayaller ayakları yere basmayan, gerçeklik zemininden yoksun daha ziyade şairane duygu ve düşünceler gibidir. Zira ilk gün veya ilk yılın Meşrutiyet sarhoşluğu ile söylenen cümleler ilerleyen yıllarda yerini daha sağlıklı değerlendirmelere hatta özeleştiriyeye bırakacaktır.

6. Edebiyatçılara ait eldeki cevabî metinleri edebî kıymeti yüksek birer eser olmaktan ziyâde II. Meşrutiyet'in ilânı etrafında oluşan "inkılâp edebiyatı" içine dâhil etmek mümkündür.

⁴⁹ Selanikli Abdi Tevfik, "10 Temmuz", *Musavver Muhit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 412-413.

O sebeple ilk günkü duygu ve düşüncelerin tespiti, tasnifi ve değerlendirilmesine dönük bizim bu çalışmamız sonraki yıllarda dile getirilen görüşlerle mukayese edilmek suretiyle devam ettirilebilir. Zira buradan ilginç bir manzaranın ortaya çıkacağını tahmin etmek hiç de zor değildir. Bunu da yazımızın sonuç ve önerisi çerçevesinde belirtmiş olalım.

Bu bağlamda yazımızı, dikkat çekmeye çalıştığımız değişimi gösteren bir örnek ile, Servet-i Fünûn dergisi sahibi Ahmed İhsan'ın hatıralarında yer alan şu sözleriyle noktalayalım:

‘Meşrutiyet’in ilanına kadar Abdülhamid yönetimine karşı yüreklerimizde beslediğimiz derin kin, sarayın sevmediği her şeyi bize sendirecek kadar hepimizde acayip bir yanlış görüş yapmıştı. Bunun bir örneği İngilizlerle Boer’lerin savaşında ortaya çıkmıştı. İstanbul’un nurlu gençliği ve bütün Edebiyat-ı Cedide ailesi bilmeden, anlamadan Boer’lerin bağımsızlık savaşını fena görmüş ve İngilizlerin başarısını, ta İngiliz elçiliğine kadar gidip kendilerini tehlikeye atarak, açıktan açığa dilemeye kadar götürmüştü.

Bu yanlış görüş hemen hepimizde yalnız İngiltere hakkında değil, bütün Avrupa siyaseti hakkında vardı. Biz o zaman sanıyorduk ki Avrupa devletlerinin bize gösterdiği düşmanlık bizim ortaçağ tarzında yaşayışımızdan çıkar, yönetimimizin bozukluğundan ve Saray ile Bâbüâli’nin köhne düşüncesinden doğar. Son yüzyılda başta İngiltere olmak üzere Avrupa’nın emperyalist devletleri, Türklük aleyhinde durmadan dinlenmeden yayınlarda bulundular. Ünlü Gladstone, İngiliz parlamentosunda eline Kur’an’ı alıp, ‘Türkiye bu kitapla yürüdüğüce uygarlığa zarar verir’ demişti. Bu sözle güya adliyezimin ve toplumsal hayatımızın uygarlıkla uyşamayacağını anlatmıştı. Ve biz gençler, yanlış görüş yanlış inanışla, ona hak vermişti. (...) Yani bizler 1908 inkılabına bu gerçekleri görmeden ve anlamadan girmiştik. Mademki meşrutiyeti ilan ettik, köktenci ve çağdaş düzeltimlere başlıyoruz; artık Avrupa düşmanlığını keser ve biz de rahat rahat gelişme sağlarız sanmıştık. Ne ham hayallermiş!’⁵⁰

⁵⁰ Ahmed İhsan, *Matbuat Hatıralarım*, (Haz. Alpay Kabacalı), İletişim Yay., 1. bsk., İst., 1993, s. 166-167. Benzer bir düş kırıklığının zamanla özeleştiriyeye de sebep olduğunu göstermesi bakımından Rıza Tevfik’in Sultan II. Abdülhamid’le ilgili bir şiirindeki şu iki dördlük oldukça dikkat çekici olsa gerektir:

*Pâdişah hem zâlim, hem deli dedik,
İhtilâle kıyam etmeli dedik;
Şeytan ne dediyse, biz 'beli' dedik;
Çalıştık fitnenin intibahına.*

*Dîvâne sen değil, meğer bizmişiz;
Bir çürük ipliğe hülyâ dizmişiz;
Sade deli değil, edepsizmişiz;
Tükürdük atalar kableğâbına.*

(http://web.deu.edu.tr/~ilyas/edebiyat/siir/riza_tevfik_bolukbasi.html, 23.04.2008.)

Kaynakça

- Ahmed Hâşim, [10 Temmuz Tahassüsâtı], *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 429-430.
- Ahmed Hikmet, "10 Temmuz ve Şark", *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 401-403.
- Ahmed İhsan, *Matbuat Hatıralarım*, (Haz. Alpay Kabacalı), İletişim Yay., 1. bks., İst., 1993.
- Ahmed Midhat, "İnkılab", *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 420-421.
- Ahmed Samim, [10 Temmuz Tahassüsâtı], *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s.398-399.
- Ali Fahri, "10 Temmuz 1324 ve 10 Temmuz 1325", *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 427-429.
- Ali Fahri, *Ehvan-ı Sıyah*, Mahbes ve Gurbet Hatıraları, Matbaa-i Bahriye, İst., 1908, 163s.
- Bölükbaşı, Rıza Tevfik, "Sultan Hamid'in Ruhaniyetinden İstimdad", http://web.deu.edu.tr/~ilyas/edebiyat/sür/riza_tevfik_bolukbasi.html, 23.04.2008.
- Celâl Sâhir, [10 Temmuz Tahassüsâtı], *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 442.
- Çetişli, İsmail, Çetin, Nurullah, Doğan, Abide, Gür, Âlim, Demir, Şenol, Karataş, Cengiz, II. *Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Akçağ Yay., Ank., 2007.
- Doktor Rıza Nur, "Kloroform Rüyası", *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 421-426.
- Duman, Harun, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu*, C.1, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yay., Ank., 2000.
- Emiroğlu, Öztürk, *Türkiye'de Edebiyat Toplulukları*, Akçağ Yay., 2.bsk., Ank., 2003.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat*, (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ), İz Yay., İst., 1991.
- Faik Sabri, "Geçen Sene Bugün", *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 437-349.
- Fâzıl Ahmed, "Zehir Katreleri", *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 441-442.
- Hamdullah Subhi, [10 Temmuz Tahassüsâtı], *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 406-407.
- Hüseyin Cahid, [10 Temmuz Tahassüsâtı], *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 401.
- İzzet Melih, "Gençler", *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 430-431.
- Jülide Sahir, "Ne mi Hissettim?", *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 439-440.
- Mehmed Cavid, [10 Temmuz Tahassüsâtı], *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 401.
- Mehmed Rauf, [10 Temmuz Tahassüsâtı], *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 398.

- Müfid Râtib, [10 Temmuz Tahassüsâtı], *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 349.
- Nigar binti Osman, “Vatan”, *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 429.
- Raif Necdet, [10 Temmuz Tahassüsâtı], *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 410.
- Recaizâde [Mahmud] Ekrem , “Ne Düşünüyor, Ne Hissediyordum”, *Musavver Mubit*, Nu.14- 36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 391-395.
- Selanikli Abdi Tevfik, “10 Temmuz”, *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 412-413.
- Şahabeddin Süleyman, “Tahassüsâtım”, *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 431-432.
- Tahsin Nâhid, [10 Temmuz Tahassüsâtı], *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s.400.
- Yakub Kadri, “10 Temmuz”, *Musavver Mubit*, Nu.14-36, 15-37, 10 Temmuz 1325, s. 440- 441.

